

Mirosław Kocur

E. Skwara, *Komedia według Terencjusza*, Fundacja na rzecz Nauki Polskiej, Warszawa–Toruń 2016

Terencjusz według Ewy Skwary

ABSTRACT. Kocur Mirosław, *Terencjusz według Ewy Skwary* [Terence according to Ewa Skwara]. „Przestrzenie Teorii” 27. Poznań 2017, Adam Mickiewicz University Press, pp. 357–361. ISSN 1644-6763. DOI 10.14746/pt.2017.27.22.

Review of an outstanding monograph on *Terence and his comedies* by Ewa Skwara, the finest Polish scholar of early Latin and ancient Roman theatre.

Dzieło *Komedia według Terencjusza* autorstwa Ewy Skwary to wybitne osiągnięcie naukowe, wyjątkowe nie tylko w piśmiennictwie polskim, ale też światowym. O jego randze świadczy publikacja książki w prestiżowej serii „Monografie Fundacji na rzecz Nauki Polskiej”, przy wsparciu finansowym Komitetu Badań Naukowych oraz Fundacji Lankorońskich z Brześcia.

Ewa Skwara z powodzeniem kontynuuje najlepsze tradycje wielkich polskich latynistów, znakomicie łącząc wnikliwe studia nad starożytnymi źródłami z krytyczną analizą najnowszych hipotez naukowych i prezentacją własnych, oryginalnych i zawsze inspirujących interpretacji. Książka stanowi podsumowanie wielu lat pracy autorki nad rzymską komedią. Skwara to najwybitniejsza dziś w Polsce znawczyni wczesnej łaciny i teatru antycznego Rzymu, a jej kompetentne, iskrzące humorem tłumaczenia karkołomnych wersów rzymskich poetów należą do najświetniejszych osiągnięć polskiej translatoryki. Trzeba podkreślić, że prace nad omawianą tu książką autorka poprzedziła publikacją własnych tłumaczeń wszystkich sztuk Terencjusza z obszernym komentarzem krytycznym.

Monografia *Komedia według Terencjusza* prezentuje sumę wiedzy na temat strategii artystycznych rzymskiego poety, którego twórczość odegrała fundamentalną rolę w rozwoju literatury europejskiej, także polskiej. Sztuki Terencjusza, już w antyku uznane za klasyczne, stanowiły lekturę obowiązkową w szkołach starożytnych, średniowiecznych i renesansowych. Czytano i naśladowano Terencjusza w niemieckich klasztorach i elżbietańskich teatrach. W Polsce znany był już w XII wieku,

a pierwszy przekład wszystkich jego komedii ukazał się w 1550 roku. Mi-strzowski wykład Ewy Skwary przybliży i pomaga lepiej zrozumieć jedno z istotnych źródeł europejskiej tożsamości.

1.

Monografia *Komedia według Terencjusza* składa się z pięciu części. Pierwsza, zatytułowana „Wokół Terencjusza”, poświęcona została szczególnej dyskusji problemów związanych z rekonstrukcją biografii poety (rozdział 1) oraz analizie stanu zachowanych świadectw (rozdział 2). Autorka daje solidną i wyczerpującą relację z debaty nad dziedzictwem Terencjusza, prezentuje źródła antyczne i dyskutuje nowożytne komentarze, wyjaśnia genezę podziału komedii na akty oraz przedstawia najważniejsze manuskrypty z tekstami sztuk. Olbrzymią wartością dwóch pierwszych rozdziałów monografii jest jasna, syntetyczna prezentacja powikłanego i niejednoznacznego materiału źródłowego. W przejrzystym, kompetentnym wykładzie autorka przedstawia obecny stan badań i proponuje najbardziej prawdopodobne rekonstrukcje biografii i spuścizny Terencjusza.

Część II monografii ma tytuł „Fabuła”. Obszerne streszczenia sześciu zachowanych sztuk Terencjusza i opisy akcji scenicznej autorka uzupełnia syntetycznymi podsumowaniami, proponując własne, błyskotliwe interpretacje każdego z dramatów. Oto dwa przykłady: tekst „Nic nie jest takie, jak się wydaje” bardzo trafnie pointuje fabułę komedii *Dziewczyna z Andros*, a tekst „Zabawa ponad wszystko” świetnie rekapitułuje sławną sztukę *Eunuch*. Streszczenia poprzedzone zostały rysunkami postaci występujących w przedstawieniu i schematami inscenizacji. Rysunki te, wzorem wcześniejszych publikacji, autorka zapożyczyła z miniatur zdobniczych średniowiecznych kodeksów z łacińskimi tekstami komedii Terencjusza. Należy podkreślić, że Skwara nie ogranicza się do zaprezentowania własnych rekonstrukcji sztuk Terencjusza, ale też obszernie cytuje stanowiska innych uczonych, umożliwiając czytelnikowi lepsze rozumienie powikłanych i często wieloznacznych intryg.

Część III, najobszerniejsza i najbardziej oryginalna, prezentuje głównych bohaterów komedii Terencjusza. W siedmiu rozdziałach autorka analizuje postaci starca (*senex*), młodzieńca (*adulescens*), niewolnika (*servus*), żony i matki (*matrona*), służącej (*ancilla*), dziewczyny (*virgo*) i hetery (*meretrix*) oraz trzy typy zawodowe: żołnierza (*miles*), pasożyta (*parasitus*) i stręczyciela (*leno*).

Ewa Skwara przekonująco wskazuje na bogactwo Terencjuszowych typów i ich różnorodność. Główne charakterystyki postaci wyróżnia w tekście tłustym drukiem, ułatwiając czytelnikowi orientację w kolejnych mutacjach starca czy młodzieńca. Bardzo użyteczne są też tabele z imionami typowych postaci w poszczególnych komediach i określeniem ich wzajemnych relacji. W przypadku amantek zidentyfikowane są także obiekty ich miłosnych zabiegów. Wielkim osiągnięciem Autorki jest wykazanie, że w zachowanych sztukach Terencjusza każda osoba dramatu stanowi osobne studium psychologiczne i że nie ma w tych komediach dwóch takich samych postaci.

W części IV Ewa Skwara dokonuje przeglądu głównych motywów, podkreślając, że w tym względzie sztuki Terencjusza są zdecydowanie uboższe niż nieokiełznane komedie Plauta. Świetna jest prezentacja roli gwałtu w rzymskiej komedii i teatru w teatrze. Tematy te są ostatnio żywo dyskutowane w nauce i uwagi autorki, oparte na sumiennej analizie zachowanych tekstów, znacznie tę debatę wzbogacają. Trzeba podkreślić, że Skwara przed sztukami Terencjusza przekładała na język polski wierszem komedie Plauta, nabywając wyjątkowych kompetencji do przeprowadzenia pogłębionych studiów porównawczych nad teatralnymi strategiami rzymskich komediopisarzy.

Część ostatnia monografii podejmuje tematykę języka i metryki. Autorka obala mity o zbytnej elegancji i bezbarwności sztuk Terencjusza. Zwraca uwagę na przewrotny charakter zwrotów kurtuazyjnych, odnajduje zaklęcia i brzydkie wyrazy, śledzi figury retoryczne, tropi słowa greckie, żargon prawny i parodie. Krytykuje opinie na temat homogeniczności języka bohaterów Terencjusza, przytaczając szereg przykładów używania przez poetę różnych sposobów mówienia do charakteryzowania postaci.

2.

Do czasu publikacji dzieła *Komedia według Terencjusza* jedyną monografią naukową w języku polskim poświęconą twórczości rzymskiego komediopisarza była książka *Terencjusz i jego komedie*, napisana przez Mieczysława Brożka, wybitnego filologa klasycznego z Uniwersytetu Jagiellońskiego, a opublikowana pół wieku temu we Wrocławiu.

Brożek wiele miejsca w swej pracy poświęcił usytuowaniu Terencjusza w kontekstach literackich i historycznych antyku greckiego i rzymskiego. Cały rozdział II poświęcił na przedstawienie twórczości poprzedników Terencjusza. W analizach komedii skupił się głównie na pogłębionej egzegezie prologów do sztuk i ich treści. W trzech osobnych rozdziałach

zaprezentował też szczegółowo recepcję Terencjusza w wiekach późniejszych.

Książka *Terencjusz i jego komedie*, wciąż warta czytania, jest dziś jednak w wielu aspektach przestarzała, co dotyczy szczególnie warsztatu naukowego. Brożek przytacza większość cytatów z literatury łacińskiej wyłącznie w polskich przekładach, bez publikowania tekstów oryginalnych, utrudniając tym samym czytelnikowi dostęp do materiału źródłowego i samodzielną interpretację.

Ewa Skwara, w odróżnieniu od swego poprzednika, koncentruje uwagę głównie na Terencjuszu. Dzieje rzymskiej komedii i jej recepcję autorka omówiła kompetentnie i wyczerpująco w swoich wcześniejszych publikacjach. W monografii *Komedia według Terencjusza* Skwara prezentuje nowoczesny, najwyższej próby warsztat naukowy. Obszernie cytuje łacińskie teksty źródłowe – zawsze zarówno w oryginale, jak i własnym przekładzie – sygnalizując wieloznaczność terminów czy zwrotów używanych przez starożytnych autorów. Proponuje własne, nowatorskie analizy rozwoju postaci i motywów tematycznych w komediach Terencjusza. Osobny rozdział poświęca zagadnieniom metrycznym, zignorowanym przez Brożka i zredukowanym do kilku uwag, głównie statystycznych. Porównanie rekonstrukcji fabuł sztuk w obu książkach uwypukla jasność wyводу i wybitne walory literackie stylu pisarskiego Skwary. Jej monografia jest też niemal dwukrotnie obszerniejsza od książki Brożka.

Dzieło *Komedia według Terencjusza* wytrzymuje także porównania z najwybitniejszymi monografiami w językach obcych. Rozmachem książka Skwary przypomina monumentalne dzieło Karla Büchnera *Das Theater des Terenz* z roku 1974. Polska uczona prezentuje materiał równie obszernie, ale też bardziej syntetycznie i wielostronnie. Podejmuje również wątki nieobecne u Büchnera, skoncentrowanego głównie na śledzeniu tematycznej i stylistycznej oryginalności sztuk Terencjusza.

Najambitniejszą syntezą obecnego stanu badań nad Terencjuszem jest bez wątpienia opasły tom *A Companion to Terence*, zredagowany przez parę amerykańskich uczonych Antony'ego Augoustakisa i Arianę Traill, a opublikowany w 2013 roku. Skwara przywołuje w swej pracy najciekawsze opinie autorów z amerykańskiej publikacji i nierzadko prezentuje odmienne poglądy. Warto przy tym zauważyć, że poszczególne rozdziały do książki *A Companion to Terence* napisało aż dwudziestu pięciu uczonych. Ewa Skwara z powodzeniem pokusiła się o stworzenie porównywalnej syntezy samodzielnie. Dzieło *Komedia według Terencjusza* to w równym stopniu świadectwo wielkiego talentu Autorki, co jej heroicznej pracy nad antycznymi źródłami.

3.

Monografia *Komedia według Terencjusza* stanowi ważny, a być może nawet przełomowy etap w naukowym rozwoju Ewy Skwary. Znakomicie podsumowuje jej wieloletnie studia nad rzymskim teatrem i zapowiada nowy kierunek badań: łaciński dramat w literaturze nowożytnej.

Zakres zainteresowań badawczych poznańskiej uczonej jest imponujący. Skwara skutecznie łączy rzetelne badania naukowe, często w Polsce pionierskie, z wybitną działalnością literacką i pedagogiczną. Ożywiła studia nad rzymską komedią, pisząc pierwszą w języku polskim historię wczesnego teatru w Rzymie (*Historia komedii rzymskiej*, 2001) oraz przekładając na współczesny język polski sztuki Plauta (*Komedie*, t. 1–3) i Terencjusza (*Komedie*, t. 1–2). Zajmuje się też intensywnie teorią przekładu. Liczne publikacje własnych tłumaczeń łacińskich tekstów wzbogaca obszernymi komentarzami naukowymi. Jej przekład *Sztuki kochania* Owidiusza, dobrze przyjęty i nagrodzony, doczekał się już dwóch wydań. Teatralność spolszczeń antycznych komedii Autorka sama testuje, wystawiając je w Studenckim Teatrze Klasyków „Sfinga”.

Monografia *Komedia według Terencjusza*, zgodnie z tytułem, stanowi bogatą i wyczerpującą prezentację strategii artystycznych rzymskiego dramatopisarza. Skwara nie ogranicza się wyłącznie do analiz filologicznych, zwraca także uwagę na performatywny wymiar tekstów komponowanych z myślą o wystawieniu w teatrze. Jest to dzieło nowoczesne, świetnie skomponowane i rzetelnie udokumentowane, napisane z użyciem najnowszych narzędzi metodologicznych oraz pełną świadomością koncepcji interpretacyjnych, proponowanych przez uczonych polskich i zagranicznych. Monografia Ewy Skwary z pewnością wejdzie do klasyki polskiego piśmiennictwa naukowego i wkrótce także światowego, bo zapewne zostanie szybko przełożona na języki kongresowe.